

Jenny Huberman, *Dijital Kapitalizmin Ruhü: Emek, Sermaye ve Sömürünün Değişen Kisvesi*, FOL Kitap, 2023, 264 s.

Değerlendiren: Yusuf Murteza

Başta bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve ekonomik ilişkilerin hızla dönüşen karakteri, sosyal bilimcileri toplumsal etkileşimleri farklı biçimlerde tanımlamaya yönlendirmiştir. Sıklıkla başvurulan “sanayi-sonrası toplum”, “enformasyon toplumu”, “post-modern toplum”, “akışkan toplum”, “dijital toplum” kavramsallaştırmaları, toplumsal değişimin doğasını açıklarken farklı unsurlara odaklanırlar. Örneğin, sanayi-sonrası toplum, imalat sektöründen hizmet sektörüne doğru yönelen bir ekonomiyi ifade ederken, akışkan toplum ise belirsizlik ve müphemliğin bireylerin hayatlarında giderek artan merkeziliğine işaret eder.

Toplumsal ilişkilerin dönüşümüne ilişkin bu farklı kavramsallaştırmalar, bir ekonomik sistemin tanımlanmasını sağlayan sermaye birikim biçimleri, özel mülkiyetin doğası ve üretim araçları gibi unsurları içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu anlamda, mevcut baskın ekonomik sistemi ifaden eden kapitalizm için de farklı kavramsallaştırmalar sunulmuştur. Çağdaş kapitalizmi ifade ederken sıklıkla başvurulan “geç kapitalizm”, “gözetim kapitalizmi” ve “finans kapitalizm” gibi tanımlamaların yanında, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler “dijital kapitalizm” kavramının oluşumunu sağlamıştır.

@ Arş. Gör., Doğu Üniversitesi, ymurteza@dogus.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0003-0928-0910>

DOI: 10.12658/D0368
insan & toplum, 2024; 14(1): 217-221
insanvetoplum.org

Kültürel antropolog olan Jenny Huberman, *Dijital Kapitalizmin Ruhu: Emek, Sermaye ve Sömürünün Değişen Kisvesi* kitabı ile kapitalizmin kalıcılığı ya da kapitalizmin yeniden üretimi olarak ifade edebileceğimiz tartışmaya ilişkin iki katkı sunuyor. İlk olarak Huberman, dijital kapitalizmde sermaye birikim sürecinin bireylerin aktif katılımıyla sürdüğünü göstermeye çalışmaktadır. Huberman'a göre zamanımızda dijital teknolojinin sunduğu yeniliklere bireyler; kolaylık, özgürlük, boş zamanı etkin değerlendirme ve yaratıcılık unsurlarını değerlendirerek katılmaktadırlar (s. 90). Diğer taraftan Huberman, bireylerin eşitsiz birikim süreçlerine katılımlarının bazılarının vurguladığı gibi sadece ekonomik ya da teknolojik nedenler ile açıklanamayacağını vurgular (s.170). Buradan hareketle Huberman, "ideolojinin sonu" tezine şüpheyle yaklaşır (s.152). Dijital kapitalizm, varlığını devam ettirmek için çeşitli meşrulaştırma stratejilerine başvurur. Bu yönden Huberman'ın çalışması, Marksist terminoloji içerisinde yer alan altyapı/üstyapı tartışmasından da izler taşımaktadır.

Dijital Kapitalizmin Ruhu, giriş ve sonuç kısımları dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın bölümleri oluşturulurken tematik ayırım yapılmıştır. Bölümlerin yapısı, Huberman'ın dijital kapitalizmin ruhunu oluşturduğunu düşündüğü ideolojilerin ayrıntılı tartışmasına dayanmaktadır. Yazar, dijital kapitalizmin ruhunu şekillendiren ideolojileri; rekabet ruhu, iş birliği ruhu, oyun ruhu, kolaylık ruhu ve bağış ruhu olarak tanımlamıştır. Huberman, kitabının eleştirel bir üslupla yazıldığını, savının ise dijital kapitalizmin varlığını sürdürmesini sağlayan ideolojileri ortaya çıkarmak ve ortadan kaldırılmasını sağlayarak, neticede insanların sermaye birikim sürecinde birer araç olduğu ekonomik sistemi dönüştürmek olduğunu vurgular (s. 15).

Huberman kitabın giriş bölümünü, ilerleyen sayfalarda kullanacağı kavramları açıklamak ve kitabın düzeni hakkında bilgi vermek için kullanmıştır. Burada, kapitalizm, dijital kapitalizm, kapitalizmin ruhu ve ideoloji kavramları tartışılır. Huberman, kapitalizmi dar bir çerçevede tanımlar. Ona göre kapitalizm, "kârı sürekli hâle getirmeye çalışan bir ekonomik sistemdir" (s. 22). Kapitalizmin çağdaş yüzü olan dijital kapitalizm ise Huberman'a göre bu çekirdek tanımı devam ettirmektedir. Bu anlamda dijital kapitalizm, sermayeyi içeren ekonomik zenginliğin arttırılmasını kendi başına bir amaç olarak görür. Farklı olarak, dijital teknolojileri hem ekonomik kârı arttırmak için hem de ideolojik gerekçelendirme için sıklıkla kullanır (s. 22).

Huberman "kapitalizmin ruhu" tartışmasının devam ettiğini belirterek, Eva Chiapello ve Luc Boltanski tarafından, 19. yüzyıl başı, 1940-1970 yılları arası ve 1980 sonrası olarak tespit ettikleri ayrıma katılır. Kapitalizmin ruhu tartışması, bir ekonomik sistem olarak kapitalizmin örgütleniş biçimlerini anlamlandıran, doğallaştıran ve bireylerin bunlara aktif katılımını sağlayan fikirler seti olarak belirtilebilir. Bununla birlikte Huberman'a göre, dijital kapitalizm çağında yeni bir

tür kapitalizm ruhu oluşmaktadır. Dijital kapitalizm ruhunun, daha önceki ayrımlarla paylaştığı ve onlardan farklılaştığı noktalar bulunur. İlk kapitalizm ruhu gibi, dijital kapitalizm ruhuna katkı sağlayan bireyler de kendilerini dünya sorunlarına çözüm bulma arayışında olan kahraman girişimciler olarak görürler. Diğer taraftan, daha önceki kapitalizm ruhlarında olmayan unsur dijital teknolojilerin eşitsiz sermaye birikim ve meşrulaştırma süreçlerinde yoğun olarak kullanılmasıdır (ss. 32-39). İdeoloji kavramının tanımlanmasında Huberman, kavrama yüklenen olumsuz çağrışımları bir kenara bırakır. İdeolojilerin ikna edici inançlar seti olduğunu belirtir. Bu inançlar, eşitsizliği gizleyen tahakküm stratejilerin oluşur (s. 44).

Birinci bölüm, dijital kapitalizmi anlamamızı sağlayan rekabet ruhuna odaklanır. Rekabet ruhu, bir sonraki bölümde tartışılan iş birliği ruhu gibi kitlekaynaklaştırma (*crowdsourcing*) stratejisine dayanır ve eşitsiz sermaye birikim sürecini meşrulaştırır. Kitlekaynaklaştırma, post-fordist olarak tanımlanan esnek üretim sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte daha fazla önem kazanmıştır. Kitlekaynaklaştırma, şirketlerin kendi işlerinin çözümünü sözleşmeli personelleri aracılığıyla değil de herhangi bir dış kaynak kullanımı ile sağlamasını ifade eder. Kitlekaynaklaştırma yoluyla kârı sürekli hale getirmek için kitle kavramına yüklenen anlamın da değişmesi gerekliydi. Nitekim Huberman'ın da gösterdiği üzere, kitle kavramı başlangıçta dürtüsel hareket eden, eleştirel düşünce yeteneği olmayan ve herhangi bir anda akılcı olmayan davranışlarda bulunarak kapitalizm için tehdit olabilecek bir güç olarak görülmekteydi. Günümüzde ise kitleler, işletme kültürü içerisinde yaratıcı ve yetenekli görülmeye başladı (s. 48). Kitlekaynaklaştırmanın rekabet ve iş birliğini içeren iki formu bulunur. Dijital kapitalizmin inanç sistemini sağlayan rekabet ruhu, teşvik yarışmaları ile canlılık kazanır. Huberman, şirketlerin teşvik yarışmaları oluşturarak, kitlelerin bir araya gelmesini sağlayan platformların önem kazandığını vurgular. Rekabet ruhu içeren kitlekaynaklaştırma, insan doğasının yaratıcı olduğunu ve bunun herkese yarar sağlayacak biçimde en etkili olarak kapitalizmde gerçekleşebileceğine inanır (s. 50). Bireyler teşvik yarışmaları aracılığıyla, dünya sorunlarına çözümler bulabilecek yarışmacı ve inovatif girişimciler olarak değerlendirilirler. Bireylerde saklı sorun çözücü ve girişimci ruhu ortaya çıkarabilmek için dijital altyapıların oluşturulması gerekir. Platformlar, herkesin fikirlerine açık ve inovasyonu demokratikleştirmeye olanak sağlayan yapılar olarak görülür. Huberman, rekabet ruhuna dayanan kitlekaynaklaştırmanın tahakküm ilişkilerini gizlediğini savunur. Katılımcılar sorun çözücü kahraman olarak görüldüğünden, “güvencesiz iş” tartışmaları sümen altı edilir. Tek bir ödülün dağıtılması ile problemin çözümüne katkı sağlayan ve emekleri ödenmeyen diğer bireyler görmezden gelinir (s. 82).

Kitabın ikinci bölümü, iş birliği yoluyla kitlekaynaklaştırma sürecini inceler. Rekabet ruhu ile kitlekaynaklaştırma sürecinde bireylerin çözümcü olarak görülmesi burada da devam eder. Bireyler, benzer düşüncelere sahip diğer emsalleri ile bir topluluk oluştururlar. Kitlekaynaklaştırmanın bu türünde, insan doğasının sadece rekabete programlanmadığını, iş birliği yapmanın ve öğrendiklerini başkalarına aktarmanın da en temel erdem olduğu vurgulanır (s. 90). Bu tür kitlekaynaklaştırma, mikro fabrika olarak tanımlanan ve çalışanların istedikleri malzemeleri bulabileceği bir ortam sunar. Burada şirketler belirsiz bir yatırıma yoğunlaşmak yerine, katılımcıların topluluk ruhu oluşturarak, birlikte yaratma süreci sonunda ortaya çıkan ürün üzerinden kâr sağlamak istemektedirler. Önceki kitlekaynaklaştırma modelinde olduğu gibi esnek ve güvencesiz çalışma ideolojik olarak maskelenir. Bu maskeleye, iş birliği ideolojisinin sunduğu ve bireylerin kendi konseptlerinin liderleri olabileceği fikri ile sağlanır (s. 108).

Oyun ruhu, kitabın üçüncü bölümünü oluşturur. Dijital ve mobil uygulamalar, oyun ruhunun işlerlik kazanmasını sağlayan platformu sağlamaktadır. Dijital kapitalizmin ruhunu oluşturan diğer unsurlar gibi, oyun ruhu da eşitsiz sermaye birikim sürecini meşrulaştırmak için bazı stratejilere başvurur. Örneğin, katılımcıların devamlılığını sağlamak için, uygulamalar üzerinde kullanabilecekleri ödüller verilir. Diğer taraftan oyun ruhu, iş ile boş zaman arasındaki ayrımı bulanıklaştırır. Bireyler, boş zamanlarını en verimli şekilde kullanmak için mobil uygulamaları kullanmak isterler. Maddi anlamda istikrarsız durumda olan bireyler, farklı uzunlukta olan bu görevler üzerinden, parça başı ücret kazanarak ekonomik güvencesizlik ile mücadele etmeye çalışırlar (s. 132). Huberman bu uygulamaların, insanların teknolojik alışkanlıklarını kullanarak eşitsiz sermaye birikim sürecine olan desteği devam ettirdiğini belirtir. Aynı zamanda bu uygulamalar, katılımcıların verilerini işleyerek kâr elde etmenin farklı bir yolunu daha kullanmaktadırlar (s. 135).

Dördüncü bölüm, kolaylık ruhunu inceliyor. Dijital çağda, “kolaylık” kavramının tanımlayıcı bir unsur haline geldiğini belirten Huberman, kolaylık ruhunun gözetim kapitalizmi ile birleştiğini ifade eder (s. 147). Gözetim kapitalizmi, dijital platform ve altyapılar aracılığıyla kullanıcı verilerinin elde edilmesini ve bu veriler ile bir sonraki ürün ya da hizmetin iyileştirilmesini amaçlar. Hızlı alışveriş imkânı sunan Amazon Go girişimi, kolaylık ideolojisinin işlerliğinin görülebileceği önemli bir yerdir. Bu girişim, kolaylık kavramını sadece ürünlerini satın aldirtmak için kullanmamaktadır. Fiziki mağazada, herhangi bir çalışana ihtiyaç duymadan tüm işlemlerin yapılabilmesi için her açığı gören kameralar kullanılmaktadır. Böylece müşterinin, mağazaya giriş ve çıkış süreleri tespit edilebilmektedir. Diğer veriler ise bu tür uygulamaların toplum üzerindeki denetimini arttırmayı sağlamaktadır. Huberman’ın temel vurgusu, kolaylık

ruhunun tüketicilerin alışkanlıklarını ve arzularını şekillendirmede kullanılmasıdır (ss. 166-168).

Bir meşrulaştırma ideolojisi olarak bağış ruhunu ele alan beşinci bölüm, hayırseverliğin eşitsiz sermaye birikim sürecine nasıl dahil edildiğini incelemektedir. Huberman dijital teknolojiyi kendi avantajları için kullanan dijital kapitalistlerin, sömürü ilişkilerinin doğasını gizlemek için projelerini hayırseverlik adı altında dünyanın büyük sorunları çözmeye yöneldiğini ifade ediyor (s. 174). Özellikle refah devleti uygulamalarının daraltılması ve yürürlükten kaldırılması sonrasında, dijital kapitalistler kendilerini toplum sorunların çözebilecek hükümet ve diğer kuruluşlardan daha etkili görmektedir. Savundukları teknoçözücülük, mevcut toplumsal sorunlara teknik açıdan yaklaşmanın yeterli olacağını ve herhangi bir alana ilişkin radikal siyasi dönüşüme gerek olmadığını vurgular.

Dijital Kapitalizmin Ruhu, Max Weber, Werner Sombart, Eva Chiapello ve Luc Boltanski gibi yazarların vurguladığı, kapitalizmin bir ruhu vardır ve bu ruh ortaya çıkartılıp, incelenebilir şeklindeki düşüncelerini sürdürmektedir. Eser, Huberman'ın da farklı yerlerde belirttiği gibi dijital kapitalizmin ruhunun detaylı bir incelemesi olarak görülemez. Bu nedenle tahakküm, gözetim ve eşitsiz sermaye birikimi süreçlerine katılan bireylerin, gerçekte ne düşündüğünü ortaya çıkarmak için başka çalışmalara ihtiyaç vardır. Sınırlılıkların bir diğeri mekânsal özellik gösterir. Çalışma, Amerikan toplumu ve özellikle Silikon Vadisi üzerine yapılan gözlemler ile şekillenmiş gibi görünmektedir. Buradaki gözlemlerin, hangi boyutta bir genelleştirmeye imkân sağlayacağı tartışmalıdır. Ancak Huberman, emeğin tam anlamıyla dönüşmediğini ve dijital olmayan emeğin varlığının güçlü şekilde hissedildiğini vurgulamasıyla yerinde bir tespitte bulunur.

Kaynakça

Huberman, J. (2023). *Dijital kapitalizmin ruhu: Emek, sermaye ve sömürünün değişen kivesi*. FOL Kitap.